

Una Popović  
Muzej savremene umetnosti, Beograd

***ISKUSTVO UNUTAR GUŽVE***  
**JEDNOG SPECIFIČNOG FOTO-UNIVERZUMA:**  
**POVODOM RETROSPEKTIVNE IZLOŽBE GORANKE MATIĆ**  
**U MUZEJU SAVREMENE UMETNOSTI U BEOGRADU**

*Apstrakt:*

Tokom proleća 2021. u Muzeju savremene umetnosti održana je velika retrospektiva fotografkinje Goranke Matić pod nazivom *Iskustvo u gužvi*. Matićeva je fotografkinja složenog opusa, prisutna već četrdeset godina na domaćoj kulturnoj sceni. Podeljena u pet celina po tematskim i žanrovskim segmentima koji su se kod autorke izdvojili kao dominantni, izložba je pokrenula mnoga važna pitanja u vezi sa promišljanjem raznolike uloge fotografije i načina njene upotrebe. U tekstu se razmatra retrospektiva Goranke Matić kao specifičan foto-univerzum autorke koji obuhvata reportersku, dokumentarnu i umetničku fotografiju, zbog čega deluje i kao „istorija fotografije u malom”. Kako zbog interpretacija savremenih praksi, tako i onih ranijih, nastalih u Jugoslaviji, Srbiji i Beogradu tokom osamdesetih i devedesetih godina, ova izložba ponudila je inicijalan i nezamenjiv materijal za različite vrste budućih fotografskih i kulturoloških istraživanja.

*Ključne reči:*

Goranka Matić, fotografija, izložba, Muzej savremene umetnosti, dokument

Muzej savremene umetnosti u Beogradu od 24. marta do 24. maja 2021. priredio je retrospektivnu izložbu, veliku sveobuhvatnu (re)prezentaciju dela i ostvarenja Goranke Matić, autorke prisutne na domaćoj umetničkoj i fotografskoj sceni već četrdeset godina. Izložba pod nazivom *Iskustvo u gužvi* sastojala se od oko 600 fotografija i materijala druge vrste (novinska arhiva, dokumentacija, omoti ploča) i zauzela je tri sprata Muzeja prostirajući se na oko 800 kvadratnih metara. Presentacija nije bila strukturirana hronološki, već po tematskim celinama koje su se tokom svih ovih godina kod autorke markirale i izdvojile kao dominantne. Svaka od celina isticala se i specifičnim nazivom za određeni tematski okvir radova ne bi li se osobnije artikulirali segmenti. Izložba je bila podeljena na pet tematskih celina – 1. *Taj neki osećaj za fotografiju* – prve autorske izložbe i radovi realizovani u mediju fotografije; 2. *Kombinovanje saznanja i prožimanje iskustva* – fotografije rok koncerata i protagonista *novog talasa* zajedno sa akterima likovne scene oko Studentskog kulturnog centra osamdesetih godina prošloga veka (rok fotografija, način života aktera rok i umetničke scene, dizajn omota muzičkih albuma); 3. *Portreti* – umetnici, reditelji, pisci, političari i dr.; 4. *10 godina protiv* – fotografije sa političkih dešavanja, manifestacija i protesta u Beogradu od 1990. do 2000. godine; 5. *Intimno ogledalo* – umetnički projekti, autoportreti, autorski ciklusi *Moravice*, *Matrilinarno ogledalo*, *Memorijabilije*, *Portreti sa prijateljicama*, *Ožiljci*, autorski projekat i deo ranije realizovane izložbe *Tiho teče Sutjeska*.<sup>1</sup>

Materijal Goranke Matić, koji je po svom žanru, stilu i prirodi nastanka raznolik, samim tim i značenjski višeslojan, postavio je mnoge dileme prevashodno oko načina prezentacije i artikulacije naznačene složenosti. Kompleksnost opusa u startu kosila se sa eventualno „jednostavnim” načinom prezentacije koji bi podrazumevao hronološku podelu ili pak samo predstavljanje autorkinih ciklusa sa fokusom na obradu umetničkih koncepata, a time i stilsko-likovnih osobina fotoslike. Postavljalo se i pitanje kako je to prva fotografska retrospektiva u Muzeju savremene umetnosti, pritom autorke koja je podjednako bila angažovana kako na polju dokumentarne, novinske, reportažne fotografije tako i umetničke – može li izložba naznačene polivalentnosti značenjski unaprediti promišljanje oko prirode i raznih uloga fotografije. Ideja je bila da se razmatranjem likovno-estetske i utilitarno-informativne pozicije fotografije ukaže na moguće raznolike autorske nivoe pri tretiranju i distribuciji medija fotografije. Kroz predstavljeni opus Goranke Matić upoznali smo se sa rok fotografijom kao jednim od fenomena jugoslovenske fotografije osamdesetih, simbiozom foto-žurnalizma i popularne kulture, značenjem političke fotografije i na koji način ovakvu fotografiju možemo smatrati imanentno dokumentarnom, te fotografijama ljudi (portretima koje je radila), autorskim

1 Segmenti izložbe, kao i celokupna analiza autorkine prakse objašnjeni su u tekstovima u katalogu priređenom povodom retrospektive. Autorke tekstova su kustoskinja izložbe i autorka koncepcije Una Popović i istoričarka umetnosti Bojana Pejić, katalog *Goranke Matić. Iskustvo u gužvi*, izdavač Muzej savremene umetnosti, Beograd, 2021.



Izgled dela postavke izložbe *Iskustvo u gužvi*, Muzej savremene umetnosti, foto: Bojana Janjić (MSU), 2021.

radovima i ciklusima koji mogu da se tumače kao čin osobenog analitičkog samopromišljanja. Naposljetku, „gužva” od raznolikih žanrova, tehnika i metoda na izložbi imala je cilj da pokrene višestrana promišljanja upotrebe fotografskog medija kroz karakterističan društveni i umetnički kontekst osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka, ali i njegove opservacije sada. Zbog načina na koji je materijal bio prezentovan, samu izložbu smo mogli da tumačimo i van pitanja autorstva i čitamo kao kulturnu istoriju fotografije u malom. Sagledavajući medij pre svega na nivou istorijskog dokumenta u kom se reflektuje svet u kom živimo upravo kroz stalni dijalog između onoga što autentično proizilazi iz kulture i onoga što se ponovo, u formi slika, u tu istu kulturu vraća, namera je bila i da se predoči analitična, demokratska i distributivna priroda fotografskog medija.

Translatornim učitavanjem materijala u izložbenom prostoru, dinamično i otvoreno sagledavanje simbolično je odgovaralo i karakteru autorke koja je samom mediju fotografije pristupila iz mnogo uglova, širinom svog obrazovanja. Matićeva je po obrazovanju istoričar umetnosti, a po opredeljenju fotograf. Fotografijom je počela da se zanima sasvim slučajno krajem sedamdesetih, kada je većina sveta sa kojim se družila i susretala običavala da aktivno primenjuje fotografiju ne samo radi umetničkog izraza već i kao sve više popularizovan model dokumentovanja usputnih, svakodnevnih dešavanja, nekakav obavezan životni program izvesnog *lifestyle*-a. Istupivši iz atmosfere stvaranja i produktivnog druženja generacijski bliskih autora, likovnih umetnika i istoričara umetnosti koji su delovali pri programima Studentskog kulturnog centra u Beogradu tokom sedamdesetih i radikalno menjali vizionarskim instinktom, ali i obrazovanjem, tok percipiranja umetnosti, ona postaje više osvešćena i intrigirana društvenim događajima pređašnje i aktuelne decenije.



Goranka Matić, *Društvo u galeriji SKC-a povodom performansa Klaus Rinkea*, 1980.

Upravo sa intencijom da ih ne analizira teorijski pasivno, već da deluje proaktivno, početkom osamdesetih opredeljuje se za fotografiju kao životni poziv.<sup>2</sup>

Učešće i dokumentovanje na različitim platformama (od umetničke do političke) i dimenzije poslova koje je kao fotografkinja obavljala moguće da proizilaze iz njenog hibridnog znanja i obrazovanja kao istoričarke umetnosti, većinskoj javnosti tada skoro pa i „nepoznate” profesije koja je istovremeno bila „tajna” čak i za profesionalni svet kulture. Možda su joj upravo sve te nejasnoće oko poziva dozvolile da se „umeša u gužvu” i paralelno vodi život više fotografskih identiteta. Potencijal ka budućem afinitetu i interesnoj sferi formirale su i različite putanje zanimanja sa kojima se susretala, kao i ambivalentnost koja se gradila između sopstvenog stečenog znanja i tzv. ženskih „pasivnih poslova oko umetnosti” (organizacija, produkcija, dokumentacija). Tokom osamdesetih formirao se njen fotografski senzibilitet, može se reći suočavanjem i povezivanjem različitih medija i znanja, učestvovanjem u brzim promenama na svim tada glavnim scenama kulture, od likovne umetnosti do muzike. Okruženje, mladalačke tenzije, sopstvena sklonost ka pragmatizmu i „konkretnoj” profesiji spontano su podsticali širinu pristupa mediju koja se gradila u preletima asimetričnih ritmova kroz žanrove, od reporterske fotografije do „meke” dokumentarnosti, pa i dokumentarizma koji se uočava u nekim od njenih autorskih ciklusa. Ove fotografske narative definisao je i opus

2 Od 1971. Goranka Matić delovala je kao saradnica likovnog programa pri Studentskom kulturnom centru u Beogradu (SKC). Radila je i družila se sa istoričarima umetnosti i umetnicima koji su organizovali i promovisali aktivnosti poznate kao *nova umetnička praksa* ili konceptualna umetnost. Grupu saradnika i generacijskih prijatelja činili su: Dunja Blažević, Biljana Tomić, Dragica Vukadinović, Jasna Tijardović, Bojana Pejić, Slavko Timotijević, umetnici Marina Abramović, Slobodan Era Milivojević, Zoran Popović, Nedeljko Neša Paripović, Dragoljub Raša Todosijević i drugi.



Prvi fotografski rad Goranke Matić, iz ciklusa *Dani bola i ponosa*, 1980.

pomešanih iskustava, kao i brzina savladavanja novonastalih situacija „prevrata” gde se era dokumentarnosti, informacija i komunikacije premeštala istovremeno u polje koegzistencija, susretanja i interakcija različitih disonantnih obrta pretežno na beogradskoj kulturnoj i društvenoj sceni.

Može se reći da su Matićevu događaji odredili – muzički pravac *novi talas* tokom osamdesetih, koji je pratila kao prijateljica i povremeni fotograf redakcije *Džuboksa* zajedno sa tada aktuelnom fotografskom estetikom promovisanom oko galerije *Srećna nova umetnost* u SKC-u<sup>3</sup>; zatim, tokom devedesetih kao fotograf tadašnjih opozicionih novina *Vreme* dokumentuje na lokalnu političke događaje i manifestacije, proteste protiv rata. Fotografisanje unutar „gužve” aktuelnog trenutka, bilo da su to rok koncerti ili politički protesti, osposobilo ju je da autentično prenese dramaturgiju događaja i psihologiju pojedinca. Kroz konglomerat osoba koje je upoznala i situacija kojima je prisustvovala učila je opažajnost i „brzopoteznost” dokumentujući sa jednakom koncentracijom pojedinca, grupu ljudi, događaj i masu. U svakom od navedenih pet segmenata izložbe to se moglo uočiti potvrđujući time da je Matićeva pre svega fotograf scena i osoba koje čine događanja.

Pomenut autorčin širok pristup fotografiji potencirao je razmišljanje da retrospektivna izložba upravo treba da predstavi njen novinarski, dokumentarni (javni, društveni) rad zajedno sa umetničkim.<sup>4</sup> Samo tako, predloženi na istoj „prezentacionoj liniji”, oni objašnjavaju celokupnu praksu autorke potvrđujući tezu da dokument sam po sebi može da se čita i kao umetničko delo. Dokumentarna fotografija koliko nam otkriva svoje razne slojeve, toliko potencira i različita

3 Više o ranim radovima, hronološkom sagledavanju prakse Goranke Matić, kao i ulozi galerije *Srećna nova umetnost* pri SKC-u u promociji fotografije videti u: Popović 2021, 9–31.

4 Više o umetničkim ciklusima Goranke Matić u: Pejić 2021, 150–175.



Goranka Matić, *Protesti na ulici*, 9. mart 1991.

značenja i naznačuje autorsko unutar sebe. Prošle su decenije otkako je prezentacija novinske fotografije unutar institucija umetnosti, muzeja, razbila stereotip da je to žanr koji deluje „samo” na nivou objektivnog prenosa scene i podigla svest da je podjednako komunikacijski i umetnički medij koji može da otkrije autorov senzibilitet i stav. Na tom tragu dokumentarnu fotografiju razmatra i Alan Sekula (Allan Sekula), američki fotograf i teoretičar, kada kaže: „Dokumentarnost se smatra umetnošću onda kada transcendentira svoju upućenost ka svetu, kada se delo može ceniti prvenstveno kao čin samoizražavanja umetnika.” (Vels 2006, 100) Fotografije devedesetih, života ulice, koje je autorka radila prevashodno za novine, rađene su s namerom da se fizički i psihološki mapiraju događaji, situacije pri dešavanjima, ponašanje gomile, ali njihovom „objektivnom pristupu” suprotstavlja se emocija koja provejava u fotografijama koje su nastale prilikom privatnih druženja tih godina. U korelaciji opažanja meteža, haosa na ulicama i „normalnosti” intime otkriva se stav Matičeve o aktuelnoj ideologiji trenutka, prenosi se lični doživljaj i učitava personalna „borba”. Zato su i njene fotografije devedesetih u Srbiji antologijske, kroz razmatranje jednog i drugog daje nam se moguća konzistentna slika o stanju društva u toku turbulentne decenije.

Kako Goranku Matić imenujemo pre svega kao fotografa društva, hroničara života Srbije, Beograda, Jugoslavije, njen opus prezentovan u celosti sa svom svojom složenošću trebalo je da uspostavi edukativnu dimenziju i uputi na određeni kontekst, mesto i vreme. Pitanje konteksta u kom je nastala fotografija, ili grupa radova, upravo određuje to delo kao kontekst sam po sebi. Fotografijama su bile predočene pojave koje su se dešavale unutar društva proteklih decenija (javne ličnosti – od umetnika, reditelja do političara; izložbe, izgled grada osamdesetih, koncerti, život ulice – kolektivni politički protesti protiv građanskog rata i sankcija itd.), na taj način

one su delovale kao naratori formalne reflektivnosti lokalnog ambijenta i istorije. Zbog toga autorku možemo imenovati kao svesnog „čitaoca kulture”. Izložbena prezentacija mogla se sagledati translatorno i reverzibilno. Reverzibilno, „od spolja ka unutra”, od slike društva ka slici autorke – Goranke Matić. Translatorskim učitavanjem uočavali su se različiti žanrovi, kroz to mnogostruke pozicije fotografske slike potencirane osobenostima različitih prezentacionih formata. Fotografije jesu dokumenti o vremenu i društvu, ali prevashodno zato što jesu svedočanstva vezana ne samo za poziciju pogleda (i to ne samo autorkinog) već i uloge medija. Ono što je ovde zanimljivo nije samo da to što vidimo jeste iz nekog prošlog vremena, već upravo to što nam fotografija forenzički svedoči o kompleksnosti tehničkih i kulturnih formi koje treba dekodirati. Predstavljena scena funkcioniše kao dokument, ali i znakovni sistem, odnosno predočava nam šta je u nekom vremenu bilo vidljivo, aktuelno, kako je nešto izgledalo, na koji način se moralo prezentovati.<sup>5</sup> Kako umetnica Marta Rosler (Martha Rosler) ističe: „Dokumentarno je jedna posebna delatnost sa prošlošću”. (Vels, 2006, 95) Ovakav tip fotografije uvek nam otkriva drugačije konvencije, „trope i sebi svojstvene forme“ vezane za povesno a, slika o prošlom se gradi iz pozicije savremenog, sadašnjeg trenutka. Sadašnji trenutak posmatramo kao referentan u odnosu na dokumentarno u prošlom, pri čemu nam ta „delatnost sa povešću”, osvrt unazad upotpunjuje sliku postojećeg kontinuuma i specifikuje (različite) odnose između prisutnog kao stvarnog i prošlog kao jednako istinitog i autentičnog. Upravo zbog toga izložbom su potencirani uvidi u raznolike fotografske tehnike i moguće formate. Susreli smo se sa tehnikom polaroida – koja nas je uputila u estetske osobenosti i izražajne mogućnosti koje su ujedno doprinosile popularnosti ovog medija početkom osamdesetih; analognom fotografijom, ručno kolorisanom fotografijom na dokument papiru (što je bila osobenost Matićeve) i načinom na koji je ova „retro” tehnika dobro pristajala tada aktuelnoj slici rok žanra, digitalnom fotografijom, fototapetima – digitalnom štampom ogromnih formata sa ciljem formiranja određenih vizuelnih punktova tematskih celina. Predstavljen je i format, foto-esej, kao specifičan proces „oživljavanja” fotografije video-montažom i „uživljavanja” unutar pokretne slike, filmskim tokom i dramtizacijom. Sve ove moguće fotografske tehnike i svi ovi formati iniciraju dinamičan pogled na fotografiju, otvorenost oko njene upotrebe i distribucije kako bismo „temi iz prošlosti” subjektivno pristupili, emotivno je doživeli, provukli kroz aktuelno i o nekadašnjim protagonistima, prostorima, esteticima, ukusu, *image-u* naučili.

Dakle, zašto je bilo bitno predstaviti rok fotografiju, taj osobeni odnos foto-žurnalizma i popularne kulture, u instituciji umetnosti? Početkom osamdesetih u jugoslovenskoj fotografiji, rok fotografija je jedna od dominantnih tema, kao i osoben pokret unutar novinske slike. Veliki broj, oko 150 izabranih rok fotografija sa koncerata i slika protagonista predstavljenih na trećem nivou Muzeja ovom prilikom inicirao nam je pogled u muzičku scenu osamdesetih, kao i u uvodnu estetiku autorke koju je pristup u *gužvi aktuelnog trenutka* osposobio

5 O praksi Goranke Matić već sam pisala u Popović 2021.



Goranka Matić, *Grupa Radost Evrope*, ručna kolorizacija na dokument papiru, 1981.

za dalje dokumentovanje scena života grada. Prizori ne govore nužno samo o personama vremena već nas uče o poetici rane (treće generacije) rok fotografije i značaju muzičkih magazina u distribuciji estetike događaja. U duhu rušenja tabua i zagovaranja slobode, izražajnijeg isticanja različitih životnih principa, umetnost fotografije tokom osamdesetih promovisala je i slobodnije izražavanje tela, kroz nagost, otvoreniju seksualnost i erotiku, a to se sve moglo sagledati i u tadašnjoj (novoj) slici muzičkog događaja. (Timotijević, 1983, 55) Koncerti su fotografisani uživo analognim aparatom pa, za razliku od ranijih studijskih snimanja gde se pravio *image* grupe, sada na licu mesta, u brzini i opreznosti okidanja, radala se drugačija, neartificijelna estetika. Stoga ovaj izložbeni segment o fotografiji *novog talasa* govori šire o fotografiji određene decenije i uči nas raznim aspektima na nivou promišljanja pravljenja dinamične scene događanja, a kroz to i njene dalje upotrebe unutar i van konteksta, teksta koji je prati.

Upravo zarad interpretacija savremenih praksi, i onih nastalih u Jugoslaviji–Srbiji–Beogradu osamdesetih i devedesetih godina, ova izložba nudi nam se kao inicijalan i nezamenjiv materijal pri različitim vrstama kulturoloških istraživanja. Otkrila nam je jedan univerzum objedinjenih različitih delovanja, od načina na koji autorka pristupa fotografskom mediju do načina promišljanja raznolikih žanrova, pri čemu se menjao njen metod fotografisanja. Poetske, značenjske i kulturološke osobenosti upisane su u svaki od pristupa, a učitavaju se i kroz sadržaj na fotografijama, te se na taj način mogu analizirati neki suštinski ili dominantni elementi vezani za fotografiju uopšte. Svaku fotografsku sliku možemo da svedemo na praktični deo, znak–informaciju, i kroz to posmatramo njenu dalju distribuciju, možemo ustanoviti da slika–znak implicira dvostruko primenjiv proces unutar javne



Izgled dela postavke izložbe *Iskustvo u gužvi*, Muzej savremene umetnosti, foto: Bojana Janjić (MSU), 2021.

sfere. U prvoj fazi, ona deluje kroz „komunikaciju”, dijalog unutar opšteg procesa davanja informacija, dok se u drugoj distribuira kroz centre pamćenja (institucije, muzeje) i ta faza zove se pravljenje „diskursa”. (Fluser, 2005, 45)

U odnosu na to, novinsku, dokumentarnu fotografiju sagledavamo unutar konteksta, primarno praktične upotrebe i sada institucionalne forme u okviru koje je predstavljena. Zbog toga su i različiti tipovi dokumentarne fotografije, umetničke ili novinske, predstavljeni u muzejima već duže od pola veka. U umetničkom muzeju, oni daju jednu drugačiju autorizovanu izjavu, nudeći prikaz o događajima koji su postojali izvan okvira fotografije. Od publike se više ne traži da ih promisli kao pristrasne ili nepristrasne u odnosu na autora, već one (fotografije) utiču na nivou učitavanja ili prepoznavanja sopstvenih, ličnih emocija, pozitivnih ili negativnih, koje se grade, između ostalog, unutar stanja kao što su skepticizam, zadovoljstvo ili ljutnja. (Warner Marien, 2010, 419)

Stoga je retrospektivna izložba Goranke Matić sama po sebi funkcionisala kao „iskustvo unutar gužve” jednog specifičnog foto-univerzma. Cikličnim pogledima u promišljanju raznolikih tehnika i žanrova fotografije otkrivale su nam se izvesne igre kombinovanja i učitavali različiti, već navedeni, istorijski, umetnički, pa i društveni programi, te sama izložba moguće na najilustrativniji način prezentuje ono već i spomenuto, mnogostruku pa i ključnu ulogu koju fotografija ima u interpretaciji istorijskog pogleda, ali i savremene kulture. Na toj liniji, slojevita vrsta fotografske prakse, kao kod Goranke Matić, treba da se prikaže upravo u Muzeju savremene umetnosti, jer su savremene institucije umetnosti te koje i same podržavaju ili promovišu delovanja koja se nalaze između intermedijiskog i interkulturološkog.

## Literatura

- Fluser, Vilem. *Za filozofiju fotografije*. Beograd: Kulturni centar Beograda, 2005.
- Pejić, Bojana. „Goranka Matić: mesta sećanja” u *Goranka Matić. Iskustvo u gužvi*, ur. Una Popović, 150–175. Beograd: Muzej savremene umetnosti, 2021.
- Popović, Una (ur.). *Goranka Matić. Iskustvo u gužvi*. Beograd: Muzej savremene umetnosti, 2021.
- Timotijević, Slavko. „Novotalasna fotografija u rok ključu” u *Drugom stranom, Almanah novog talasa u SFRJ*, ur. David Albahari. Beograd: Istraživačko izdavački centar SSO Srbije, 1983.
- Vels, Liz. *Fotografija: kritički uvod*. Beograd: Clio, 2006.
- Warner Marien, Mary. *Photography: A Cultural History*. London: Laurence King Publishing, 2010.

Una Popović  
Museum of Contemporary Art, Belgrade

**CROWD EXPERIENCE WITHIN A SPECIFIC PHOTO UNIVERSE:  
RETROSPECTIVE EXHIBITION OF GORANKA MATIĆ  
AT THE MUSEUM OF CONTEMPORARY ART BELGRADE**

*Summary:*

During the spring of 2021, a large retrospective exhibition of the photographer Goranka Matić named *Crowd Experience* was held at the Museum of Contemporary Art in Belgrade. Matić is a photographer with a complex opus, her presence spanning over forty years on the local cultural scene. The exhibition, separated into five sections, according to themes and genres that dominate the artist's work, has led to many important questions being raised when thinking about the role of photography and the ways in which photography can be used. The article examines Goranka Matić's retrospective as a specific photographic universe that encompasses journalistic, documentary and art photography, which makes this exhibition seem like a brief history of photography itself. Because of the interpretations of both contemporary and older artistic praxis, originating from Yugoslavia, Serbia, and Belgrade in the 1980s and the 1990s, this exhibition offered initial and irreplaceable material for future photographic and cultural research of different kind.

*Key words:*

Goranka Matić, photography, exhibition, Museum of Contemporary Art, document